

Şan-şövkətli Zəngilanda...

◆ Biz qayıtdıq, Vətən!

Şüşəbəndi dağıdılmış uçuq-sökük evyana dirsəklənilib ətrafa baxır, bir dənə də olsun salamat tikili, kəsilmiş ağac, ən çox da məhrəm, doğma bir üz görmək üçün başdan-ayağa kəndə göz gəzdirdi... Amma hər yer uçurulmuşdu, dağıdılmış evlərin yerindəki topa-topa daş qalaqlarından başqa heç nə olmayan kənd insanı ürpərdən bir səssizliyə bürünmüşdü. Adətən, gənc adam rəhmətə gedəndə kənddə bu cür vəziyyət hökm sürürdü...

İndi də elə idi... Sadəcə bu dəfə səhərin ilıq mehi arabir təbiətin yanıqlı səsinə, Oxçuqayın həzin oxşamasına da onun qulağına gətirdi... Sanki çay dil açıb doğranmış çinarlı meşələrin, heyvanları perik salınmış dağların, çiçəkləri solmuş çəmənlərin, eli didərgin düşmüş yurdların pərişan halını ona anladırtdı...

Gördüyü bütün bu ürəkparçalayan mənzərələr qarşısında nitqi quruyan və yaşının bu çağında uşaq təkli höknürməkdən başqa gücü heç nəyə yetməyən çarəsiz qadının isə qəlbindən axan kədər seli gözlərindən süzülürək Oxçuqaya qoşulur, məhzun-məhzun axıb gedirdi...

Bir gözü ağladı, digəri güldü...

"71 il həyat sürmüşəm, bu dünyanın xoş güzəranını da, ağır-acılı üzünü də çox görmüşəm, amma mən ömrümdə heç zaman illərdən sonra yenidən Zəngilana, kəndimizə getdiyim gündə keçirdiyim hissələri yaşamamışam. Bunu sözlə ifadə edə bilmirəm, təkcə onu deyim ki, xoşbəxtlik və kədər hissələri eyni anda bürünmüşdü məni. Deyirlər ey, bir gözün ağlayar, bir gözün güllər, bax mən də Zəngilanda, Qıraq Müşlana eyni vəziyyətdə idim..."

"Biz qayıtdıq, Vətən!" rubrikasının budəfəki qonaqları Zəngilan rayon sakini Şövkət, oğlanları Dönməz, Səbuhi və gəlini Sevidik Abbasovlardır.

İyulun 1-də Zəngilana ziyarətə gedən, gəlini köçürdüyü, övladlarını böyütdüyü Qıraq Müşlana baş kənd Şövkət xanım söyləyir ki, doğma torpağa qədəm qoyanda sadəcə qəlbində şükranlıq hissi olub:

- Məcburi köçkünlük illərində çox zaman məni bədgümanlıq bürüyür, düşünürdüm ki, İlahi, bəlkə bir də doğulduğum yurdu görmək qismətəm olmadı. Amma göydə Allah, yerdə Müzəffər Ali Baş Komandanımız İlahm Əliyev bizi torpaq, vətən həsrətindən qurtardı. Zəngilana ayaq basanda qəlib Prezidentimiz İlahm Əliyevə, cəsur oğullarımıza minnətdarlıq duyur, şəhidlərimizin ruhuna dualar edirdim.

Amma üroyimdə dəş kimi asılan bir nisgil də var. El-obasını, doğma yurdunu canından çox sevən həyat yoldaşım Rəfaelin bu günlərin həsrətini çəkə-çəkə, nigaran halda dünyadan köçməsi məni çox yandırır...

O gün Zəngilana, kəndimizə ziyarətə gedən oğlum Səbuhi mənədən xəbərsiz yurd yerimizdən torpaq götürüb atasının Bakıdakı məzarına gətirib səpib. Bunu biləndə xeyli ağladım, amma bu mənə nis-

bətən təsəlli oldu ki, artıq Rəfaelin illərdir torpaqda qalan gözü yığıldı, nəhayət ki, onun da narahət ruhu dinclik tapdı...

Yaz əhvali son bahar

1952-ci ildə Zəngilan rayonunun Rəzdərə kəndində Fətəli Heydərovun ailəsində dünyaya göz açmış Şövkət xanımın doqquz bacı-qardaşı olub: Təhməz, Məhərrəm, Tutu, Zəhra, Zöhərə, Qurban, Əhliman, Bəxtiyar, Şəkər.

Rəzdərədə atası kolxozda, anası Səlibi məktəbdə işləyən Şövkət xanım 8-ci sinfə qədər kənd orta məktəbində, daha sonra gecə məktəbində oxuyur, 18 yaş tamam olanda isə ailə həyatı qurur...

1969-cu il payızın sonu, qış həzrətlərinin başa çatdığı günlərin birində Qıraq Müşlana baş kəndə gələn gənc Rəfaelin diqqətini Fətəli kişinin həyatındakı gözəl bir qız cəlb edir, bir könlükdən min könlüə ona vurulur...

Çox keçmədən elçilər Fətəli kişinin qapısını döyür, Rəfaellə Şövkət nişanlanırlar. Lakin nişanlığının Şövkəti qaçırması toyunun Rəzdərədə yox, Qıraq Müşlana çalınmasına səbəb olur...

Toy günü başına qırmızı örpək atılan Şövkəti Rəfaelin dayısıgilin evindən kəndin ortasında yerləşən gölin köçəyəyi evə qara zurnanın sədaları altında pay-piyada, özü də ayaqyalın aparırlar. Bu, o zamanlar Qıraq Müşlana bir adət idi: darlıq olmasın deyə, gölin boy evinə ayaqyalın aparılır, yol boyu isə üzərlik yandırılırdı...

Üzərindən onilliklər keçən uşaqlıq, gənclik zamanlarına xatirələrin köməyi ilə qayıdanda indi də üzünü xoş təbəssüm bürüyən Şövkət xanım deyir ki, Zəngilanda yazadığı hər bir anı kino lenti kimi gözlərinin önündən keçib gedir...

Atası Fətəli Rəzdərə kəndində məşhur ovçu imiş. Adətən, qışda o, kənddəki digər ovçularla birgə gəzirdi. Ova gedər, bir də gecə qayıdarmış. Evə gələn kimi həyat yoldaşı Səlibiyə ocağı qalamasını tapşırır, özü isə vurduğu əliyin yaxşı tikələrindən seçib kabab bişirərmiş. Elə ki kabab hazır oldu, şirin yuxuya getmiş uşaqların hamısını oyadıb onlara mütləq təzə ötdən çəkilmiş kababdan yedizdirərmiş. Ov ətinin qalanını isə Səlibi xanım qovurma bişirər və saxsı qablara yığıb uşaqlarına yavanlıq edərmiş...

Allıx adlanan biçənək yerlərində atasının biçdiyi otu boz atları ilə kəndə daşıması, barama üçün sax qırmağa gedəndə meşə çiyələyi yığıması, ətirli çiyələklərdən dəstə tutub nəvəsinə (ana) gətirməsi, kəndin qız-gönlərini ilə birgə Tər-nəvit bulasının yanından xəzəz (pal bitkisi) yığıması, nəvəsinin digər bitkilərlə birgə ondan ləzzətli qutab bişirməsi də Şövkət xanımın uşaqlığının, gəncliyinin əziz xatirələri kimi yaddaşına həkk olunub...

Bəxtəvər çağlar, məşəqqətli illər

Bir müddət Qıraq Müşlana yaşayan gənc ailə, Rəfaelin rayon mərkəzində işləməsinə görə ora köçməli olur. Həmin vaxtlar Zəngilanın özündə evlər tikilib aylıq ödəniş müqabilində camaata verilməmiş. Onların ailəsi də bu yolla birotəqlı ev alıb rayon mərkəzinə köçür, 10 il orada yaşayırlar. Bu illər ərzində 1 qız, 4 oğul - Təranə, Daşqın, Seymur, Dönməz, Səbuhi adlı övladları dünyaya gələn ailə Şövkət xanımın qayınatası İsrail kişinin təkidi ilə yenidən Qıraq Müşlana qayıdırlar:

- Qayınatam çox yaşlanmışdı və bir gün o, Rəfaelə dedi ki, "bala, son zamanları yaşayıram, qayıt kəndə anana, bacı-qardaşlarına həyat ol".

Əvvəlcə Rəfaelin ata yurduna, daha sonra isə kəndin yuxarısında məskənlənən yeni evimizə köçüb yaşamağa başladılar.

Yoldaşım Zəngilan Mərkəzi Rayon Xəstəxanasında baş həkimin təsərrüfat işləri üzrə müavini, mən isə anbardar işləyirdim. Beləcə sakit həyatımızı yaşayırdıq, amma 1980-ci illərin axırlarından etibarən firavan günlərimizin sonlarına yaxınlaşmağa başladılar.

Heç yadımdan çıxmaz, analarımız, nəvələrimiz uşaq vaxtı bizə deyirdilər ki, "gözlər olsun, erməni vəhşilərinin azərbaycanlıların başına gətirdikləri faciəli günləri görməsin". Onlar 1900-cü illərin əvvəllərində qaniçən ermənilərin azərbaycanlı əhalini amansızca qır-dıqlarını gözləri ilə görmüşdülər, aqlı çəkmişdilər. İllər keçdi, biz də böyüklərimizin yaşadığı faciələ-rə tuş gəldik. Torpaqlarımızdan didərgin salındıq, ermənilərə girov düşən insanların başına müsibət bətlər gəldi, ölkənin dörd bir yanında demək olar ki, o qapı olmadı ki, şəhid atəşi düşməsin...

Yoldaşım birgə Qıraq Müşlana axırıncı türk edənərdən olduq, ikimiz də son günə qədər xəstəxanaya işə gedirdik. Böyüklərdən yaralıları gətirirdilər, bizə burada çox ehtiyac var idi. Sonra xəstələrin hamısını çıxarıb ölkənin başqa xəstəxanalarına, o cümlədən Bakıya göndərdilər.

Oktyabrın 28-i idi. Artıq hamı kənddən çıxıb getmişdi. Səbuhi ilə ikimərtəbəli evimizin pilləkəninə oturub həyat yoldaşımın maşınla bizi də gəlib aparmasını gözləyirdik. Sahibsiz qalan mal-qaranın, itlərin adamı vahiməyə salan səsi kəndi başına götürmüşdü.

Nəhayət, Rəfael gəldi və biz də çar-naçar min bir əziyyətlə, zəhmətlə tikib-qurduğumuz evimizi, doğma kəndimizi tərk etdik...

Fələyin yazısı başqa idi

Halbuki Abbasovlar ailəsi bir neçə gün əvvəlcə qədər sevincle qızları Təranənin noyabrda olacaq toyuna tədarük görürdülər. Xeyli

cehiz alıb yığımış, yorğan-döşək, xalça-palaz hazırlamışdılar...

Lakin həmin dəhşətli zamanlarda fələyin yüzminlərlə ailəyə oldu-ğu kimi, onların da həyatına iz saldı-ğı və məcburi köçkünlük adlı başqa bir məşəqqətli yazısı vardı...

Qurulu evlərdən yalnız qızının cehizlik iki dost yorğan-döşəyini və bir xalçasını aparmağa imkanı yetən Abbasovlar üz tuturlar Araz çayının İrən tərəfinə. Dumanlı, çiskinli hava şəraitində düz iki gün orada qalırlar. Yurdlarından didərgin salınan bütün Zəngilan eli kimi, onlar da Arazın o tayında durub ermənilərin taladıqları, od vurub yandırdıqları yurd-yuvalarına, evlərinə ah-nalə, fəğanla tamaşa etməli olurlar:

- Kəndimizdən olan 16 ailə ilə birgə Arazın o tayına yığışdıq və iki gün orada qaldıq. Həyatımızdakı ən dəhşətli anları yaşadığımız həmin o iki gündə soyuq, aqlı bir yana, evlərimizin talanmasına, yandırılmasına baxmağa məcbur olmağımız, ölməyimizdən heç nəyin gəlməməsi bizə bu dünyada ölmədən bətrə oldu.

Oradan bizi Biləsuvara göndərdilər və bir məktəbdə yerləşdirdilər. 15 gün orada qaldıqdan sonra televiziya Zəngilan rayon mərkə-

Nümunəvi xidmətlə hərbi xidməti başa vuran digər oğlanlarımız isə müliki səhadə çalışırlar.

Ali məktəblərdə oxuyan oğul-qız nəvələrim var, indi bir-bir onlara toy edirik, gəlin gətiririk, qız köçürürük...

Yəni həyat davam edir, amma ötən illər ərzində yurd nisgimizi heç nə ovuda bilməyib... Həm də insan yaşlandıqca, sanki torpaq onu özünə daha çox çəkir, doğulduğun yerə can atırsan...

Vətənə dönəndə...

Nəhayət, Şövkət xanım 1993-cü ilin oktyabrında 41 yaşında tərk etdiyi torpağına, düz 30 ildən sonra - 2023-cü ilin iyul ayında 71 yaşlı ağ-birçək kimi döndür.

Oğlanları, gəlini ilə birgə vətənə doğru çıxdığı bu müqəddəs yolda ürəyini ağrıdan, ona əzab verən çox mənzərələrə rastlaşıb. Düşmənin dağıtdığı, daşı-daş üstündə qoy-madığı Zəngilana, rayon mərkəzinə göziyaşlı yetdiklərini, burada yaşadığı evin yerini belə tapa bilmədiklərini deyən Şövkət xanım danışıq ki, vaxtilə rayon mərkəzindən sarı avtobuslara minib Mincivan qə-

zi xəstəxanasının Sabirabadda yerləşdirildiyi haqqında elan verildilər. Harada ki, rayonumuzdan olan xəstəxanaya işçiləri yeni evimizə köçüb yaşamağa başladılar.

2 il orada yaşadıq, yoldaşım ilə bərabər xəstəxanada işlədik. 49 yaşım tamam olanda təqaüdə çıxdım, Rəfael isə son gününə, yəniyadən köçməyə qədər xəstəxanada işlədi.

Köçkünlüyün ağır zamanlarıydı, çox çətinliklər çökdük, Təranəyə toy da edə bilmədik, nişanlısı toy-suz apardı...

Heç uşaqlarına üroyimcə təhsil də verə bilmədim, baxmayaraq ki, kənddə hamısı yaxşı oxuyurdu. O zaman Dönməz imtahan verib özlə məktəblərinə birinə qəbul olmuşdu, amma pulumuz olmadı ki, onu oxudaq. Bilirsiniz, bütün bunlar indi də mənim yuxularımı orşə çəkir, çox ağlayıram, imkan olmadıq üçün övladlarımız təhsil baxımından üroyim istəyən yerə yetirə bilmədiyimdən özümü günahkar sayıram...

Böyük oğlum Daşqın həm Birinci Qarabağ müharibəsinin, həm Aprel döyüşlərinin, həm də İkinci Qarabağ müharibəsinin iştirakçısı olub. Ehtiyatda olan polkovnik-leytenantdır. Digər oğlum Seymur da Birinci Qarabağ müharibəsində iştirak edib və ağır yaralanaraq təxris olunub. Hazırda II qrup Qarabağ müharibəsi əlilidir. Özüm də tibb üzrə Qarabağ müharibəsi veteranıyam.

Burada kəndə çıxdıq. Əvvəlcə gəlini köçürdüyüm, qayınatamın evinə getdim, həyatında oturdum, evyandan baxdım. Ermənilər yaşadığı üçün kənddə yalnız bu ev nisbətən salamat qalmışdı, onun da şüşəbəndini sökmüşdülər. Yerdə qalan bütün evlər, çirəsinə də bizim evimiz olmaqla hamısı talanıb və dağıdılmışdır. Ən dəhşətli isə kənddə insan həninirinin olmamasıdır, çox səssizdir, kimsəzidir...

Amma qədəm basdığı torpaq doğma olduğu üçün ürəyində bir toxtaqlıq hissi də yaranır. Bilirsən ki, dünya mali yerinə qayıdandır, təkli torpağını itirməyəsən.

Qayıdacağıq, lap mənim ömrüm buna vəfa etməsə də, övladlarım, nəvə-nəticələrim ana yurdlarına döncəklər, yəni qurub yaradacağıqlar, yəni bu torpaqda xoşbəxt həyata başlayacağıqlar...

"Atamın nəfəsinin dolaşdığı doğma yurdumdayam"

Zəngilanı tərk edəndə 14 yaşında olan Səbuhi Abbasov söyləyir ki, uşaqlıq, yeniyetməlik dövrünün xatirələri hələ də gözlərinin önündən gətməyib.

İrən tərəfdən dağın arxasından çıxan günəşin iti şüalarının pəncərələrdən içəri düşərək onu şirin yuxudan oyatması, axşam düşsə qədər uşaqlarla futbol oynamağı, Oxçuqayda çimməsi, ot biçməsi, məktəbdən üzümlü yığılma gətirməsi həyatının ən yadda qalan və xoş anları olub...

Dönməz Abbasov isə Bakıda oxuduğu üçün 1993-cü il avqustun 28-i Zəngilandan çıxmış və bir daha geri dönməmişdi. O zaman hələ 16 yaş tamamılamamışdı və bəlkə elə buna görə idi ki, 2023-cü il iyulun 1-də həmin 16 yaş tamamılamamış kənd uşağı kimi getmişdi Qıraq Müşlana.

- Kənd həmin kənd idi, torpağı, havası həmin idi, lakin Qıraq Müşlana o füsunkar təbiətindən heç əsər-alamət qalmayıb, yerlə-yeksan olub. Uşaqlığımın, ömrümün ən gözəl çağlarının keçdiyi nəvəngilin evinə bax çökdim. Kədər, sevinc, əzab, iztirab, bütün duyğularım bir-birinə qarışmışdı. Bixitiyar olaraq ətrafıma boylanırdım, sanki nəvəmlə babam evyana çıxıb bizi qarşılayacağıqlar, məzəmmət dolu ahənglə, "xoş gəlmisiniz, ay bala, bəs indiyə qədər harada qalmısınız, gözümlü yollarda idi", - deyərək boynumuza sarılacağıqlar...

Sonra öz evimizə getdim... Elə bilirdim ki, nəvəngildə olduğu kimi, böyüyüb boya-başa çatdığım evimizi də görərdim. Ancaq yaddaşımızdakı o ev artıq yox idi. İllər öncə puç olan arzularım, ümidlərim kimi o ev də məhv olmuşdu, düşmənlər tərəfindən tamamilə dağıdılmışdı.

Bu mənzərə üroyimi dağlasa da, xoşbəxtəm. Atamın ayaq izinin olduğu, nəfəsinin dolaşdığı doğma yurduma qayıtdım. Torpağıma ayağım dəydi, havasını ciyərlərimə çökdim.

Xoşbəxtəm ki, illərdir bizdən eşitdikləri ilə doğma yurdları haqqında xəyal quran övladlarımız Zəngilanı, Qıraq Müşlana görə biləcəklər.

Xoşbəxtəm ki, artıq zəngilansızam deyil, zəngilanlıyam söyləyirəm...

Rəzdərənin viranə halına dözə bilmərəm

Abbasovlar ailəsinin gəlini Sevidik xanım Zəngilandan Rəzdərə kəndindədir. 1978-ci ildə dünyaya göz açan və beş bacı, bir qardaşı olan Sevidiyin atası mühasib, anası isə havanın proqnozlaşdırılması bürosunun işçisi olub. O danışıq ki, 1993-cü ilin oktyabrına qədər kəndləri daim ermənilərin atəşi altında olub. Hətta məktəblərini raket atəşi ilə dağıtdıqları üçün bir müddət təhsilini qonşu Məşədiismayılı, Şəfəbiy kəndlərinə davam etdirib. Sonra evləri də dağıdıldığı üçün Məşədiismayılı kəndində məskunlaşdı. 1993-cü ilin oktyabrında isə bütün rayon sakinləri kimi onlar da Zəngilandan bəhdəfəlik çıxmalı olublar. Əvvəlcə Saatlıda, sonra köçüb Sabirabadda yaşamağa başlayıblar.

- Bəsitçay Rəzdərədən keçib gəldirdi. Axar-baxarlı, yamyaşıl kəndimiz fikrimdə, xəyalımda həmişə gözəl məkan kimi qalıb. Elə bilirdim ki, indi də elədir... Buna görə də hələ öz kəndimizə üroyək edib gedə bilmirəm, qorxuram ki, Rəzdərənin viranə halına dözə bilməyərəm...

Biz hər zaman övladlarımızı Zəngilan, kəndlərimizi əvvəlki bəxtəvər günləri ilə anlatmışıq. Heç bilmərəm onlar gəlib bu yurdları dağıdılmış görəndə hansı hissələri keçirəcəklər, necə sarsıntı yaşayacağıqlar?!

İyulun 1-də yoldaşım gəlini kəndi Qıraq Müşlana gətirdi. Kəndi elə hala qoyublar, təbiəti elə məhv ediblər ki, görəndə adamın bağı çatlayır...

Amma işğaldan azad olunmuş bütün rayonlarımızda olduğu kimi, Zəngilanda da aparlan sürətli quruculuq işləri, Ağalı, Talış kəndlərinin, Laçın şəhərinin sakinlərinin qısa zamanda evlərinə qaytarılması üroyimimizdəki ağır-acıya sərən su çileyir.

Bilirik ki, bir gün biz də, ailəmiz, övladlarımızla birgə bəhdəfəlik köç karvanlarıyla abadlaşdırılmış yurdlarımıza qayıdacağıq...

Torpaq eşqi

Bu, illər əvvəl Zəngilanda, Rəzdərədə, Qıraq Müşlana qoyub gəldikləri xoşbəxtliklərinin arxasında doğma yurdlarına dönmə Abbasovlar ailəsinin acılı-şirinli, sonda isə həsrətini, intizarın Vətən vəkəli ilə bitdiyi keşməkeşli həyat hekayəsidir... Bir günün içərisində həyatları tar-mar olan bu insanlar, ötən onilliklərdə ərzində məcburi köçkün olaraq çox ağır günlər keçiriblər, çox məşəqqətlər çəkiblər, aqlıqla, yoxluqla sınımlar. Böyüklər bir, uşaqlar isə ayı cür yaşım sınağından keçiblər...

Amma torpaqlarımızın işğaldan azad olunması, o yurdlara yenidən qədəm qoymaları, bir qərinə ərzində çəkdikləri məhrumiyətlərinin üzərindən xətt çəkdi...

Təzədən bu dünyaya gəldilər, qəlbələrində, ruhlarında yaşadıqları Vətən eşqi sayəsində yenidən zəngilanlı, rəzdərəli, qıraq müşlanlı oldular...

Yasəmən MUSAYEVA,
"Azərbaycan"